

ORTAQ KEÇMİSDƏN ORTAQ GƏLƏCƏYƏ

ÇARİZMİN İŞGALÇILIQ SİYASƏTİ ÜMUMTÜRK TARİXİ KONTEKSTİNDƏ

⇨ Əvvəli ötən saylarda

Qızıl Orda və ondan törəmə tatar xanlıqları (tarixi-etnoqrafik öçerklər)

Mövzumuzla bağlı XVI əsrin birinci yarısında Həştərxan xanlığının Rusiya ilə münasibətləri üzərində xüsusi dayanmalıyıq. Moskva knyazlığı ilə Həştərxan arasında çoxdan yaranmış ticari səfərlər əlaqələri bu dövrdə də davam edirdi. 20-ci illərdə xanlığın elçiləri Moskva ilə dostluq müqaviləsi imzaladılar. 1533-cü ildə Həştərxan taxtına keçən Əbdürəhman bin Əbülkərim Kırım xanlığına qarşı moskvalılarla yaxınlaşmaq barədə düşündü, götür-çür edirdi. Bu məqsədlə Moskva-yə elçi də göndərilməsi (I.Zaytsev). 1536-cı ilin sentyabrında böyük knyaz Vasiliyeyə yaxın boyarlardan Fyodor Bikovun başçılığı etdiyi səfərlər Həştərxana gəldi və bir il burada qaldıqdan sonra cavab elçilərinin üzvləri ilə birlikdə Moskva-yə qayıtdı. Xan elçilərinin vəzifəsi onun xoc məramını Vasiliyeyə çatdırmaqdan və onu qarşılıqlı faydalı qonşuluq münasibətlərinin hər iki tərəfi üçün sərfəli olmasına inanırıqdan ibarət idi. 1541-ci ildə rus diplomatı F.Nevejninin də Həştərxana gəlişi, burada bir il yaşadığı bellidir. Səfərlərin uzun çəkəsi, çox güman ki, həm də Kazan kampaniyasına hazırlıq üçün informasiya təminatı məqsədi güdüürdü. Belə ehtimallar var və ağlabatandır. (Daimi səfirliklərin yaradılmasında əvvəl dünya diplomatiyasında mövcud olmuş etiket qaydaları da buna imkan verirdi: elçilik heyətləri getdikləri ölkədə bir müddət - bəzən illər-ə qədər qalaraq, ticarət agentliyindən tutmuş casusluğa qədər müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir və əksər hallarda cavab missiyasının üzvləri ilə birlikdə vətənlərə yola salınırdılar.)

Ümumiyyətlə, 1540-cı illər tarixşünaslıqda Həştərxan tarixinin ən qaranlıq dövrü sayılır. Xanlığın nüfuzu tədricən I.Zaytsev qeyd etdiyi kimi, bu zaman dilimi ilə bağlı sənədlər məlumatlar qıtdır: "Həttə Həştərxan taxtında kimin oturduğunu da bilmişim". Alim 1550-ci illərin əvvəllərində Moskva kəzaklarının Həştərxana elə keçməsi haqqında mülahizələr olduğunu bildirsə də, bu məlumatlara bir qədər ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Nəbətşükə bəylikləri sonrakı hadisələrin mənbəsinə deyil, onlara əsas təminatı yaradır. Məsələn, məlumdur ki, Yılmaz Öztunahanın "qazi" adlandırdığı Yağmurçu xan 1551-ci ilin payızında Moskva-yə elçilər göndərib, çar IV İvanıdan onu vassal qismində Həştərxan taxtına oturtmasını xahiş edib. Hadisələrin sonrakı gedişatından görülməyi kimi onun bu addımı yalnız rusların Kazan yürüşü ərafəsində Həştərxanı işğal təhlükəsindən qorumaq cəhdi kimi izah oluna bilər. Çünki Yağmurçu xan, qaynaqlarda da qeyd olunduğu kimi, 1552-ci ildə IV İvanın səfirini həbsdən sərbəst buraxmaq əvəzinə başqa heç cür anlamaq mümkün deyil. Dövrün protokol qaydalarına əsasən, Yağmurçu bir vassal kimi öz süzeranının səlahiyyətləri nümayəndəsinə sözsüz təbəçilik göstərməli idi. O isə səfir Sevastyan Avraamovu ağılaşmaq barədə tələblərini xanına çatdırmaq istəyirdi, faktiki, sürgünə göndərmişdi (rus elçisinin həbs olunduğunu yazanlar da var). Rəsmi mənbələrdə Avraamovun rus çarı tərəfindən Həştərxana vassallıq məsələsinin rəsmiləşdirmək üçün göndərildiyi deyilir. Hadisə də Yağmurçu xanın onun gətirdiyi müvafiq "şərt" imzalamasından bir neçə gün əvvəl baş vermişdi. V. Trepavonun yazdığına görə, "şərt" XV-XVIII əsrlərdə hokmdarlar arasında fərdi razılaşma sənədi olub, rəsmən dövlətlərarası müqavilə sayılırsa da, rus çarının xanlıqlarına münasibətləri, əksər hallarda məhz "şərt"lərlə nizamlanmışdır. Çünki başqa hüquq aktlarla müqaviləyə "şərt" daha çevik sənəd növü idi; tərəflərdən birinin olması, deyərsən, yaxud razılıq pozması ilə qüvvəsini avtomatik şəkildə itirir, həm də asanlıqla dəyişdirilə bilər. Yağmurçu xan səfir Avraamovun təhəqiqatı etməkə Moskva ilə "şərt" necə dəyərlər, mürəkkəbi quramı təsəvvür pozmışdı. Təbii ki, səfir də insident barədə Moskvaya dərhal məlumatlandırmış, müvafiq tədbir görülməsi tələb etmişdi. Bunlar öz yerində. Lakin Sevastyan Avraamovun hesabatında yer almış bir qeyd diqqəti xüsusi cəlb edir. Səfir həmin ərəfədə Həştərxandakı ictimai vəziyyətin təsvirini verən xanlıq əhalisinin Moskva istiqamətindən hücum gözlədiyini və bundan möhkəm qorunduğunu vurğulayıb. Belə isə Yağmurçu xanın laubəli davranışının səbəbi öz süzerani tərəfindən "xəyanət"ə məruz qalması ilə izah etmək daha məntiqli olarmı? Ehtimal ki, rus çarına "biət etməkdən" başlıca məqsədi Həştərxanı işğal təhlükəsindən qorumaq olan Yağmurçu xan bu həssas dövrdə Avraamovun fealiyyətdən şübhələnmiş və buna görə də onu şəhərdən uzaqlaşdırmışdı.

Göründüyü kimi, Kazan yürüşü ərafəsində çar hökuməti ilə Həştərxan xanlığı arasında münasibətlər, yumaşq desək, qarışıq və müəmmalıdır. İmzalanmış "şərt" rus salnamələrində Yağmurçunun Moskvadan asılılığını təsbit edən bir sənəd kimi qələmə versə də, xanın səfir Sevastyanaya münasibəti bu fikri güclü şübhə altına salır. (1554-cü ildə çar İvan Motzini özü də Həştərxan üzərinə yürüşün rəsmi titulu kimi Yağmurçunun razılaşmaları pozmasını və "səfirin incitməsinin" göstərməmişdi.) Yaddan çıxarmayacağı ki, elə həmin ərəfədə Osmanlı imperiyasının və Kırım xanlığının səfirləri (Əhməd ağa və Xozyaş) da Həştərxanda olmuşdular. Xəlil İnalçının yazdığına görə isə, Kırım xanı Sahib Girey 1549-cu ildə türk artilleriyasının dəstəyi ilə qışa müddətə də olsa, Həştərxanı tutmuşdu. Bütün bu hadisələrin Kazan kampaniyası ilə birbaşa bağlılığı şübhə doğurmur. Rus tarixçisi Q.D.Burdeyvin aşağıdakı məlumatı da məhz bu kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir: Noqay əmiri Yusif öz "nureddin" (taxtın varisi, vəliəhd) və qardaşı İsmayıl bəyə Volqanın o biri tayına keçib, Həştərxan kəlalığı Təkabildi ilə birlikdə ruslara qarşı döyüşməyi təklif etmişdi. Takbıldı, məlumdur ki, Yağmurçu xanın taxtına göz dikmişdi və ona qarşı noqayılara birləşmə niyyətinə idi. Yağmurçu xan özü isə Kırım xanlığına meyil göstərirdi. Maraqlıdır ki, Yağmurçu və Takbıldının mövqelərindəki haçnamə səfir Avraamovun da gözdəndən qaçmışdı. Beləliklə, dəyişmələri bir cümlə ilə belə ümmiyyətlər bilirik: rusların Kazan yürüşü yaxınlaşdıqca, bölgədəki bütün real siyasi qüvvələr fealişir və belə etmək mümkündürsə, yenidən qruplaşırdılar.

Qeyd etdiyimiz kimi, 1553-cü ildə ruslara yaxınlığı ilə tanınan nureddin İsmayıl Mirzə başda olmaqla bir qrup Noqay əmiri Həştərxan taxtına Dərviş Əli bin Şeyx Heydərini gətirməsi xahişi ilə Moskvaya elçi göndərdi. Plana əsasən, Dərviş, xan oğlu olduqdan sonra bəylərbəyi (nureddin, kalqay, vəliəhd) vəzifəsini İsmayılın oğluna, yaxud yaxın adamlarından birinə verməli idi. Ruslar ana tərəfdən İsmayıl bəy qəhüm olan Dərviş Əlini yaxşı tanıyırdılar. O, bir müddət Moskvada yaşamışdı. Bəzi ehtimallara görə, hələ 1537-ci ildə Həştərxan xanı olmuş Dərviş çərəkaz və kırım-ların təzyiqi altında taxtını buraxıb əvvəl İsmayılın yanına, sonra isə Moskvaya qaçmışdı. I.Zaytsev üstünlük verdiyi başqa bir versiya isə bundan ibarətdir ki, o, Noqay Ordasında etinasızlıqla özləşdiyi üçün Moskvaya üz tutmalı olub; guya Noqay uruqlarında üz ü yaşamasına və Çingiz soyundan gəlməsinə rağmen, əmir Yusuf ona yurdluq verməyib (anənəyə görə, çingizi sultanlarının keçmiş Cuci ulusu hödürlərində istadikləri yerdə yurdluq almaq hüququ vardı). Hər bir halda 1551-ci ilin sentyabrında Dərvişin Qasım şəhərindən Moskvaya keçdiyi məlumdur. Orada IV İvanın xidmətinə girmiş və üz ü ona qulluq etmiş, müqəbilində rus çarından Zveniqrodu (başqa bir mənbədə Ternikov şəhəri) müik almışdı. Yeni onun ruslara və İsmayıl Mirzəyə xəyanət edəcəyi heç kimin ağına gəlməzdi. Lakin Kazanın işğalı və yerli xalqlara divan tutulması bütün Darul-İslam diyarlarında görünməmiş bir hadisə kimi gözlənilməz reaksiyalar doğura bildirdi ki, mövcud hakimiyyət fəlsəfəsindəki təzadlar fəndüna da da tamamilə başadığıdır.

Noqay əmiri Yusufun Kasan xanlığına sona qədər dəstəkləyirini, rusların yürüşü zamanı Noqay Ordasından üç minlik qoşun toplayıb Yedigərxan xanın köməyinə gəndirdiyini (sonradan onun oğlu Əlişkrəm də Çalındakı müqavimət hərəkətinə başçılıq etmiş, özü ilə oraya noqay hərbi dəstələri gətirmişdi) artıq bilirik. 1553-cü ildə Yusif Mirzə Həştərxan xanlığı ilə ittifaca girəcək, Rusiyaya qarşı müharibəyə hazırlaşdı, amma qardaşı və vəliəhd İsmayıl Mirzə onun planlarını poza bildi. (Hərçənd V.V.Pokhlyobkin Yusufun həmin ilin oktyabrında 120 minlik qoşunla Volqadan Dona qədər, oradan da Kırım yolu ilə Oka çayına gələn irəlilədiyini, lakin Moskvaya yaxınlığında, Serpuxov-Kaşir rayonunda ruslar tərəfindən dayandırıldığını yazır.) Bir nəsə ruslar İsmayıl Mirzənin favoriti Dərviş Əlini Həştərxan üzərinə göndərəcəyə (o, Yağmurçu xanı taxtından endirib, yerinə keçməli idi) isə qardaşının arxivindəki qərargah bütün Noqay Ordasını itkintirlik yaratmış, vəziyyəti vətəndaş müharibəsi həddinə çatmışdı. Elə buna görə də Dərviş Əlini Həştərxana səfərdə müşayiət edən rus qoşunları şərtləşdikləri yerdə İsmayılın dəstəsi ilə birləşmə bilməmişdilər. Amma hücumun qələbə ilə nəticələnməsinə bundan əlavə bir təsiri olmamışdı. Əvəval, rus vöyevodası knyaz Yuri Pronski-Şemyakinin 30 minlik ordusu Yağmurçunun sərencamındakı hərbi qüvvədən on dəfə artıq idi. İkincisi isə iyulun 2-də rus qoşunu Həştərxanı döyüşsüz təslim almışdı; şəhərdə demək olar, heç kim qalmamışdı. Vöyevodalar gemilərdən çıxıb şəhərə girəndə olanaq əhalinin də qaçdığını görmüşdülər. (Sonradan qaçqınların 20 min nəfəri geri qayıtmışdı.) Y.Pronski elə həmin gün Dərviş Əlini taxtdan oturtmuş, İsmayıl Mirzəyə xəbər göndərmiş, Həştərxana dəvət etmişdi. Təsdiqlənmiş "şərt" əsasında, Dərviş Əliyə qardaşı Həştərxanlılar Moskvaya çarına müjracət etməli, onun göndərəcəyi yeni xana itaət göstərməli idilər. Dərviş Əli Moskvaya gəlməyə min rüb (yaxud yerli pulla 1200 rüb) məbləğində xərac ödəməli, üstelik də bac olaraq 3 min baliq göndərməli idi. Eyni zamanda ruslar Volqa çayı boyunca Xəzər sahillərinə qədər iddikləri yerdə baliq ovlama imtiyazı əldə edirdi və vergidən azad olunurdular. Dərvişin sələnətindən iki günün təqribən 500 nəfər Həştərxan şahzadəsi (mirzə və oğlanlar) Rusiya çarına sədaqət andı içmişdi. Rəsmiyyət işlərini bitirdikdən sonra Pronski knyaz Baryatynskinin və Pyotr Turgenevin başçılığı ilə streletslərdən, kazaklardan və boyar uşaqlarından ibarət qarizovnu şəhərdə saxlayıb özü Yağmurçunu axtarmağa getmiş, tapıb bilməyib Moskvaya qayıtmışdı. Yağmurçu isə bu zaman artıq Şimali Qafqazda idi, qəhüm olduğu Tüman şaxsalına sığınmışdı.

1554-cü ilin iyulunda, Dərviş xan taxta çıxan kimi IV İvan özü də "Həştərxan çarı" elan etdi. Bu, həmin ilin sentyabrında Polşa-Litva çarı Sigizmund II Avqust (1544-1572-ci illərdə Polşa kralı, 1569-cu il Lyublyanski seymindən sonra həm də Litva kralı) göndərdiyi seunda (bir dövlət başçısının başqa birinə üçüncü dövlətə qarşı hərbi səfəri və ya qələbəsi haqqında göndərdiyi məlumat-xəbərdirliq məktubu) da əksini tapıb. Vaxtilə Kazan üzərində prolektoralıqını bildirən Dərviş Əli İvanın da özü də "bolqar knyaz" kimi təqdim etdiyi xatırladın. İ.Zaytsev haqlı olaraq Həştərxanın 1554-cü ildəki siyasi durumu İvanın 1487-ci ildəki statusu arasında analogiya aparıb, hər ikisini "Moskvadan göndərilmiş çarıların tərəfindən idarə olunan asılı xanlıq" kimi (Pronski, bəllidir ki, Dərviş Əlinin yanında saxladığı Pyotr Turgenevin vəzifəsini rəsmən "canişin" kimi müəyyən etmişdi) səciyləndirir.

Amma Yağmurçu da sakit oturmurdu. 1555-ci ilin mayında P. Turgenevin Moskvaya göndərdiyi raporta onun Yusuf Mirzənin oğlanları ilə birləşərək Həştərxana hücum keçdiyini xəbər verirdi. (Buradaca qeyd edək ki, 1554-1555-ci illərin qışında Noqay əmiri Yusufa qarşı və rəsmi vəliəhd İsmayıl arasında vətəndaş müharibəsi ikincinin qələbəsi ilə başa çatmış, Yusuf Mirzə öldürülmüş, amma onun oğlanları- başda Yunus olmaqla- bir müddət əmirləri ilə taxt uğrunda mübarizəni davam etdirmişdilər.) Canişinin yazdığına görə, Dərviş xan Yunusla danışıqda girmiş, onu və qardaşlarını öz tərəfinə çəkə bildi. Buna baxmayaraq, Yusufun oğlanları İsmayıl Mirzə ilə düşməçilliklərini davam etdirir, onun malları-

ni daşıyan gemilərin Volqa axarlarında sərbəst hərəkətinə ciddi maneə törədirdilər. İsmayıl onlarla bacarmı, Dərviş isə, görünür, qardaşlarla münasibətini korlamaq istəmirdi. Həmin il İsmayıl Mirzənin xahişi ilə Qriqori Kafirev və ataman Fyodor Pavlovun başçılığı etdikləri strelets və kazak birlikləri Həştərxana göndərildi. Onlar çayda ticarət karvanlarının təhlükəsizliyini qoruyacaq, lazım gələndə Dərvişə də kömək edəcəkdilər. Noyabrda rus canişini P.Turgenevin Moskvaya qayıtdı və onun yerinə Levonti Mansurov təyin olundu. Tarixçilər Həştərxanda ikihakimiyyətiliyin məhz onun gəlişi ilə başladığını bildirir.

Dərviş və Mansurov ayrı-ayrı iqametgahlarda, həttə bəzi mənbələrə görə, ayrı-ayrı şəhərlərdə oturub, avtonom fealiyyət göstərər, həm bir-birinə həz emtirdilər. Lakin məsələnin kökü şəxsi qarşıdurmadan, həttə Dərviş xanın süvereklin ambisiyalarından da dərinliyə idi. Turgenev və onunla birlikdə Moskvaya qayıdan Kafirev Həştərxandan çar sarayına həyəcənli xəbərlər gətirmişdilər. Onların sözlərinə görə, Dərviş yolunu azmış, özünü Kırma və Yusufun oğlanlarına çevirmişdi. 1556-cı ilin martında isə İsmayıl Mirzənin qəsiddə Moskvaya göndərdiyi xəbər Dərvişin Mansurovu xanlığın qovub çıxardığı bildirildi. Bir neçə gün sonra artıq Mansurov özündən gələn məktubda da bu məlumat ("çevrilmiş" xəbərin) təsdiqini tapdı: o özü gəmi ilə qaça bilsə də, 500 əsgərdən 150-sini itirdiyini yazdı. Dərviş Əli xanın Yunus Mirzə və Kırım xanlığı ilə ittifaca gərəkdir, dünkənli vəliəmlətinə xəyanət etməsi İsmayıl Mirzəni, əlbəttə, həm acınacaqlı duruma salmış, həm də möhkəm qəzəbləndirmişdi. İsmayıl rus çarına özüni nə yeganə panahı kimi baxırdı və Moskvanın nəzərindən düşməsinə onun üçün ölməyə bərabər idi. Odu ki, təcili olaraq rus komandanlığına Dərviş cəzalandırılmağa və Həştərxanı geri qaytarmağa hazır olduğu haqda xəbər göndərdi. Amma İsmayılın özü də vəziyyəti yaxşı deyildi, o, rəqibləri tərəfindən özü qış kimi dövrəyə alınmışdı. Çardan kömək istəyəndə Həştərxandan çox öz hakimiyyətiliyi xilas etməyi düşünürdü. Lakin bütün səylərinə baxmayaraq, məqsədinə qata bilmədi. Müsəlman xanlıqlarının birləşməsi qoşunları rusların köməyə yetişməsinə fürsət vermədən Sarayçığı ilə keçirib İsmayılı taxtdan qovub və Yunus Mirzəni Noqay əmiri elan etdirir. Bu ərəfədə Kırım xanı Həştərxanın müdafiəsi məqsədi ilə Dərviş Əliyə 300 nəfəri tufənglə silahlanmış yenicəri olmaqla min nəfərlik qoşun və artilleriya göndərdi.

Deyənlər Həştərxan məsələsinin o dövrün məntəqi ilə regional miqyas aldığı sübut edir. İslam torpaqlarının bir-birinin arındca kafirilər tərəfindən işğal olunması (xatırlayaq ki, bu zaman Kazanda müqavimət hərəkatı hələ davam edirdi) bölgə müsəlmanlarının dini duyğularını təhqir etməyə və alovlandırması, onları hərəkatə gətirmişdi. Lap əvvəldən qatı dindarlığı ilə bilinen Dərviş Əlinin rusların favoriti iken birdən-birən onlardan üz döndərməsini, müsəlman xanlıqlara ittifac qurmasını, ümidini Kırma, İslam ələminə və onun xalifəsi olan Osmanlı sultanına bağlamasını bir heç kimi əsbabi vərəsa da, məhz budur. Dərvişin "xəyanət"inə onun "çixılmaz vəziyyəti" ilə izah edən rus alimi Q.Peretyakov heç də haqsız deyil: "Belə bir şəraitdə Moskvaya məlum münasibətləri olduğu şəkildə saxlamaq, müsəlman siyasi və ictimai birlikləri, eləcə də öz təbəələri arasında rus çarının maraqlarına qorumaq onun gücü çatmayacaq qədər ağır yük idi". Dərviş Əli, doğrudur, ruslar qarşısında müəyyən əhdəliklər götürmüşdü, amma bunlar Çingiz soyundan gələn bir xanın öz xalqı, təbəələri və İslam ümməti qarşısında daşdığı məsuliyyətlə müqayisələnməz dərəcədə kiçik məsələlər idi. Cuci ulusunun qalma anənevi hüquq Çingiz tərəmlərində müstəsna haqq və imtiyazlar verirdi. Bu süləyə mənsüb hər bir sultan Çingiz imperiyasının ənənələri yaşayan istənilən ölkədə xanlığa iddia edə bilərdi. Çingiz soyundan gələnlərin geneoloji hüququ əsaslanan siyasi hegemonluğu bütün sosial təbəqələr tərəfindən tamamilə legitim sayılırdı. Kütləvi təsəvvürlərə əsasən, çar camaat heç bir halda çingizi sultanlarının üzünə əla bilməzdi (onlara qeyd-şərtsiz və sonsuz ittiə bəğli yazılmamış qanunlar "Çingiz yayı"sına münəncir edilirdi və heç şəriət hükmü səviyyəsində təbliğ olunurdur). İsmayıl Mirzə də bunu yaxşı bildiyi üçün Həştərxan məsələsinin həlli yoluunda Dərviş tatar şahzadələrinin biri ilə əvəzləməyə görə, Zaytsev yazdığı kimi, rus çarına xəbərdarlıq etdi ki, "xan və tatarlar olmadan Həştərxan yaşaya bilməz". Amma məsələnin o biri tərəfi də yaddan çıxarılmamalıdır: anənevi hüquq eyni zamanda Çingiz soyundan olan xanlar qarşısında icrası mütləq olan tələblər də qoyurdu. Xan olmaq həm də şərəf məsələsi idi; Darul-İslam torpaqlarının kafirilər tərəfindən işğal edilmişini yolverilməzliyi, dinin və şəriətin toxunulmazlığını təminatı, xalqın can, mal və namusunun nəyin bahasına olursa-olsun qorunması hər bir xanın ən başlıca vəzifələri sayılırdı. Qızıl Ordadan törəmə xanlıqlarda anənevi hüquq həm dini ehtimallara, həm Çingiz yasalmasına, həm də qədim türk tərsinə əsaslandırılı üçün imperativ sakrallıq dərəcəsinə. Yeni dövlətin (yurdun və elin) ruslara təslim edilməsi ilə Həştərxan xanı həm bu dünyə, həm də axirətdə qorunc bir günahın altına girmiş olurdu. Dərviş isə əsl Çingiz övladı kimi bu adın şərifinə layiq olmaq, babalarının torpaqlarında normal hökmranlıq etmək, təbəələrinin itimadını qazanmaq, atraf (qəhüm) xanlıqlarda, müsəlman ələmində sayılıb-seçilmək istəyirdi. Əgər öz xalqı onu kafir sayacağıda, indin qarşıdurmasında, ona doğma olan mədəni mühdindən təcrid edilibcəkdisi, ruhanilər tərəfindən lanətlənəcəkdisi, şərfəli əcdadının soyuna ləkə salacağıda, xan olmanın nə mənası vardı?

N.MUSTAFA

⇨ Davamı növbəti sayda